

Перша літописна згадка про Турійськ належить до 1097 р. у зв'язку з Любецьким з'їздом князів. На території селища знайдено скарб срібних гривен, ручка від меча з срібною інкрустацією, бронзові іконки, хрестики-енколпіони.

Література:

1. Антонович В. Б. Археологическая карта Волынской губернии // Труды XI Археологического съезда. – М., 1901. – Т. 1. – С. 60.
2. Кучинко М. М., Охріменко Г. В. Археологічні пам'ятки Волині. – Луцьк: Вежа, 1995. – С. 155.
3. Охріменко Г. В. Населення Волині в праісторичні часи (розвиток матеріальної та духовної культури). Монографія. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – С. 226.
4. Русанова И. П. Славянские древности VI-IX вв. между Днестром и Западным Бугом // САИ. – 1973. – Вып. EI-25. – С. 44.
5. Jakimowicz R. Zabytki przedhistoryczne z obszaru Rzeczy Pospolitej Polskiej w zbiorach rosyjskich / Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa, 1924. – Т. IX. – S. 163.
6. Полное собрание русских летописей. Ипатьевская летопись. – М.: Изд-во восточной литературы, 1962. – Т. 2. – С. 242.
7. Раппопорт П. А. Военное зодчество западнорусских земель X – XIV вв. // Материалы и исследования по археологии СССР. – Л.: Наука, 1967. – № 14. – С. 45.
8. Jakimowicz R. Zabytki przedhistoryczne z obszaru Rzeczy Pospolitej Polskiej w zbiorach rosyjskich / Wiadomości Archeologiczne. – Warszawa, 1924. – Т. IX. – S. 145, 163.

**Григорій ОХРИМЕНКО, Сергій БУБАЛО,
Світлана ЛОКАЙЧУК, Наталія СКЛЯРЕНКО (Луцьк)**

КУЛЬТУРА НОУА НА ПІВДЕННІЙ ВОЛИНІ

Культура Ноуа розвинулася в Подністорів'ї як результат міграції групи населення з території Румунії приблизно в XV ст. до н. е. Успіхи в господарстві, особливо у виробництві бронзових знарядь та прикрас, участь у широкомасштабному обміні виробами призводять до поширення впливу цього населення на суміжні території. Зокрема, простежуються активні зв'язки з комарівською та тшинецькою культурами на Волині, сабатинівською та бабинською Північного Причорномор'я, з'являються синкретичні керамічні вироби. Все це особливо наочно видно в поховальних пам'ятках, виявлених поблизу Львова (Звенигород) (рис. 3: 5-9), Нетішина (р. Горинь) (рис. 3:4), Войцехівки (р. Случ) (рис. 1:3; рис. 2), Дубно, Івання (р. Іква) (рис. 3:10; рис. 6; рис. 7). Окрім того, бронзові вироби та скарби з'являються в різних місцях на півдні Волинської височини.

Наприкінці доби бронзи на землях між Прутом і Дністром з'являються групи з рисами культури Ноуа. «Ноалізований» стиль поширився потім на північ (білопотоцька група, поселення Магала). Велике значення у творенні культури Ноуа (КН) на теренах України, імовірно, належить впливам культури Монтеору, багатоваликової кераміки та інших степових культур. Відомими пам'ятками КН є Острівець на Прикарпатті, Магала на Буковині, Бовшев поблизу Рогатина (рис. 4:2), Стецівка, Лоїв, Городниця. Пам'ятки цієї культури відкрито також у Румунії та Молдові (рис. 4). Дослідженням КН у свій час займалися А. Мілюкова, Г. Смірнова, Е. Балагурі.

Культура Ноуа, як вважає Л. Крушельницька, підтримувала стосунки з сабатинівським населенням, особливо з її металургійними осередками – красноаяцьким та дремайлівським. Очевидно, були зв'язки з осередками Карпатської уголовини горизонту Форро, Опалій [Крушельницька 2006]. Так, КН відіграла значну роль у поширенні здобутків культур Карпатської уголовини та Причорномор'я, тобто була ніби сполучною ланкою між ними. Л. Крушельницька та Е. М. Клосінська заперечують широкий ареал впливу КН, наприклад, аж до Волині, верхів'їв Дністра. Це населення зводило стовпові житла («ліплянки») та напівземлянки. Поселення часто розташовані поблизу джерел [Клосінська 2008: 93-96].

Л. Крушельницька припускає, що «окремі групи комарівського населення могли переселятися в північні райони, витіснені в XIII–XII ст. до н. е. з Наддністрянщини племенами культури Ноа» [Крушельницька 1976: 17]. Проте це був імовірний шлях конфронтації. Мабуть, мали місце й інші варіанти співіснування, внаслідок якого з'явилися змішані матеріальні комплекси (комарівської культури (КК) та КН), до яких дослідниця відносить Заліски [Крушельницька 1972: 33], Звенигород Львівської, Дубно, Верба, Костянець Рівненської, Колосівка (Войцехівка) Житомирської, Лепесівка, Коритне Хмельницької

обл. (рис. 4). Так, у Звенигороді виявлено три ґрунтові скорчені тілопокладання, де поряд знаходився посуд комарівської та Ноуа культур [Крушельницька 1976: 17 (посилання на Swieszniakow 1967: tabl. X, 1-3)].

До такого типу пам'яток Л. Крушельницька відносить і могильник Гродзіско Дольне Ланцутського повіту з двома похованнями з неповним спаленням [Gedl 1960], в яких були двовухі вази, тюльпаноподібні горщики [Крушельницька 1976: 17].

Ареал культури Ноуа на Західній Україні називають середньодністрянською групою [Крушельницька 1976: 18]. Проте, як впливає із спостережень Л. Крушельницької, а також археологічних робіт поблизу Нетішина [Berezanska, Samoluk, Taras 2001: 184–214], проникнення культури Ноуа відбувалося на північ і басейном Горині, а також Случі (Войцехівка) [Березанская 1972: 166-167, рис. 48]. Змішані комплекси КК та КН трапляються і північніше (с. Осова Костопільського р-ну) [Охріменко 2014: 369–374]. Тобто в басейнах Стиру та Горині спостерігаємо окремі матеріали змішаного типу (поблизу с. Мала Осниця Маневецького р-ну та с. Осова Костопільського р-ну). Біля с. Осова в уроч. Сторожівка знайдено дворучну вазу, яка має риси і комарівської, і культури Ноуа. Там само піднято верхню частину тюльпаноподібного горщика з наскрізними проколами під зрізом вінець. Поверхня цього фрагмента пролощена і має темний колір. Неподалік с. Мала Осниця у похованні виявлено одноручний черпак, горщик тшинецької культури та велику бурштинову намистину.

У довіднику «Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи і раннього заліза» [Археологічні пам'ятки 1982: 84] читаємо, що в 1896 р. у передмісті Дубно – Сурмичі випадково виявлено поховання людини, біля якої знаходилося дві посудини: горщик комарівської культури та дворучна ваза культури Ноуа [Березанская 1972: 193; Sulimirski 1968: 168]. Ще один пункт з матеріалами, близькими до культури Ноуа, знайдено поблизу Нетішина в кургані № 1 – одноручний черпак та дворучна ваза [Berezanska, Samoluk, Taras 2001: рис. 5: 2, 4, 7] (рис. 3:4). Подібні керамічні вироби виявлено в 1985 р. І. Винокуром, А. Гуцалом, В. Мегеєм неподалік с. Дорогоща Ізяславського р-ну Хмельницької обл. під час розкопок курганного могильника доби бронзи [Винокур, Гуцал, Мегей 2002: 152, рис. 1: 2, 3, 4, рис. 2: 4].

З періодом культури Ноуа пов'язують також бронзовий кований казан з с. Антоніни на Хмельниччині [Крушельницька 1985: 37]. «Найбагатшою пам'яткою, що представляє закритий комплекс ... комарівської культури з новими елементами (Ноуа – Г.О.) є багате поховання з Івання» (датується XIII ст. до н. е.) [Крушельницька 1985: 22]. Бронзова шпилька з протуберанцями, особливості окремих керамічних виробів з Івання є підтвердженням цього [Свешников 1968: 159–168].

До пам'яток КН належить також скарб бронзових речей з с. Держів Жидачівського р-ну Львівської обл., в якому були серп з гачкоподібним черенком та хрестоподібна підвіска з трьома петельками.

Під час земляних робіт в басейні Західного Бугу біля м. Кам'янка-Бузька на початку осені 2015 р. знайдено скарб бронзових виробів, що складається з чотирьох предметів: серпа, плоскої сокири, кельта, сокири з втулкою (рис. 5). Луцькі краєзнавці придбали ці артефакти. Опис предметів:

1. Бронзовий серп має довжину 14,3 см, максимальну ширину – 3,7 см, товщину – 0,3–0,1 см. На внутрішній увігнутій стороні видно сліди проковки (ямки). Довжина «гачка» – 2,4 см. Кінчик леза пошкоджений, частково вигнутий. Колір виробу темно-зелений, в ущербинах помітна глибока патина.

2. Довжина сокири з втулкою – 9,4 см, діаметр втулки – 3,7х2,7 см. В її середині помітні сліди проковки. Колір зеленуватий, глибока патина, на поверхні помітно сліди шліфування (царапини). Краї втулки не зімкнуті.

3. Плоска сокирка під чотирикутної форми, довжиною 8,3 см, ширина леза – 3,3 см, обушкові частина – 3,5 см, максимальна товщина – 0,4 см.

4. Кельт з вушком, довжиною 9,4 см, ширина леза – 4,3 см, ширина втулки – 4,4х3,8 см, довжина вушка – 2,5 см, ширина вушка – 1 см. З обох боків нижче від втулки є отвори, а навколо них – краплеподібні обідки. Зверху виріб покритий пащиною.

Пам'ятки культури Ноуа відомі і на Тернопільщині (с. Чистилів Мишковичі, Грецівці), Хмельниччині (с. Лепесівка). З сепулькральних пам'яток найбільше поховань виявлено в Острівці – 183 поховання. Вони скорчені в ямах, інколи обкладені камінням [Крушельницька 1976: 19, 20; Балагурі 1961: 145–154; Археологія Української РСР 1971: 387]. Кераміка КН виготовлялася з домішуванням піску, кварцу, товченого кременю, інколи шамоту. До кухонних виробів належать банко подібні та тюльпаноподібні горщики. Вони прикрашені валиками та отворами під вінцями. Валики відтягнуті, з реберцями або наліпами, на яких видно відбитки пальців. До парадного посуду (а на могильниках ритуального) належать вази з двома петельчастими вушками, де зроблені розплюснуті гудзки [Крушельницька 1976: 20].

Бронзові вироби поділяються на знаряддя: серпи з гачкоподібним держаклом, кельти, шила, долота,

Рис. 1. Посуд культури Ноуа: 1 – ваза з Тернопільщини; 2 – Дорогоща, Хмельницька обл.; 3 – ваза з могильника Войцехівка, Житомирська обл.

Рис. 2. Посуд із Войцехівського могильника, Житомирська обл.

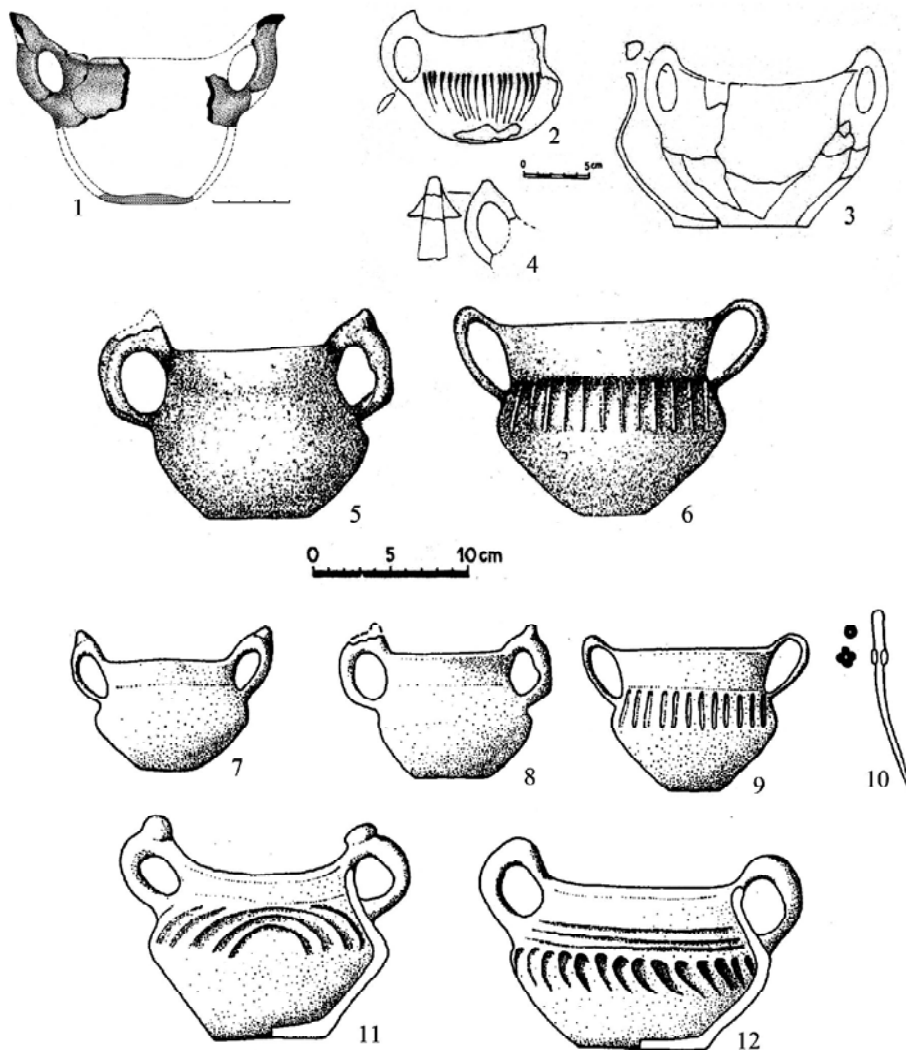

Рис. 3. Кераміка культури Ноуа: 1 – ваза, с. Вілія, Острозький р-н, Рівненська обл.; 2, 3, 4 – Нетішин, курган № 1 (за О. Романчуком); 5-9 – Звенигород, поховання; 10 – Івання; 11, 12 – Морешті (за І. Свєшніковим)

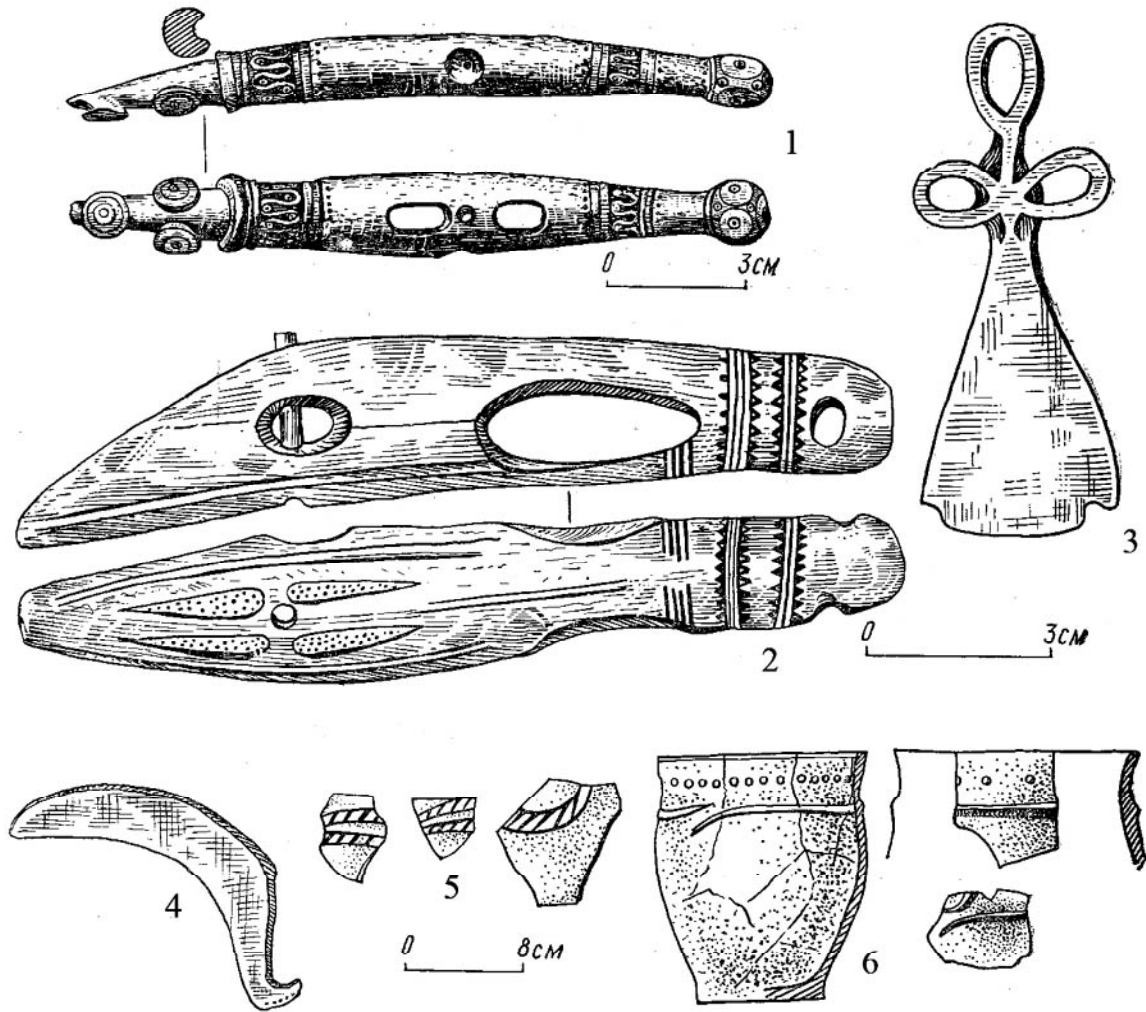

Рис. 4. Матеріали культури Ноуа: 1 – псалій, Белз, Львівська обл.; 2 – псалій, Бовшев, Івано-Франківська обл.; 3 – бронзова підвіска; 4 – серп, Держев, Львівська обл.; 5 – уламки посуду, Лепесівка, Хмельницька обл.; 6 – кераміка, Заліски, Львівська обл. (за Л. Крушельницькою)

Рис. 5. Скарб бронзових виробів культури Ноуа (?), знайдений біля м. Кам'янка-Бузька, Львівська обл. Фото Г.Охріменка.

Рис. 6. Металеві вироби комарівської культури та Ноуа. Іванья, Дубнівський р-н, Рівненська обл. Фото І. Маркуса.

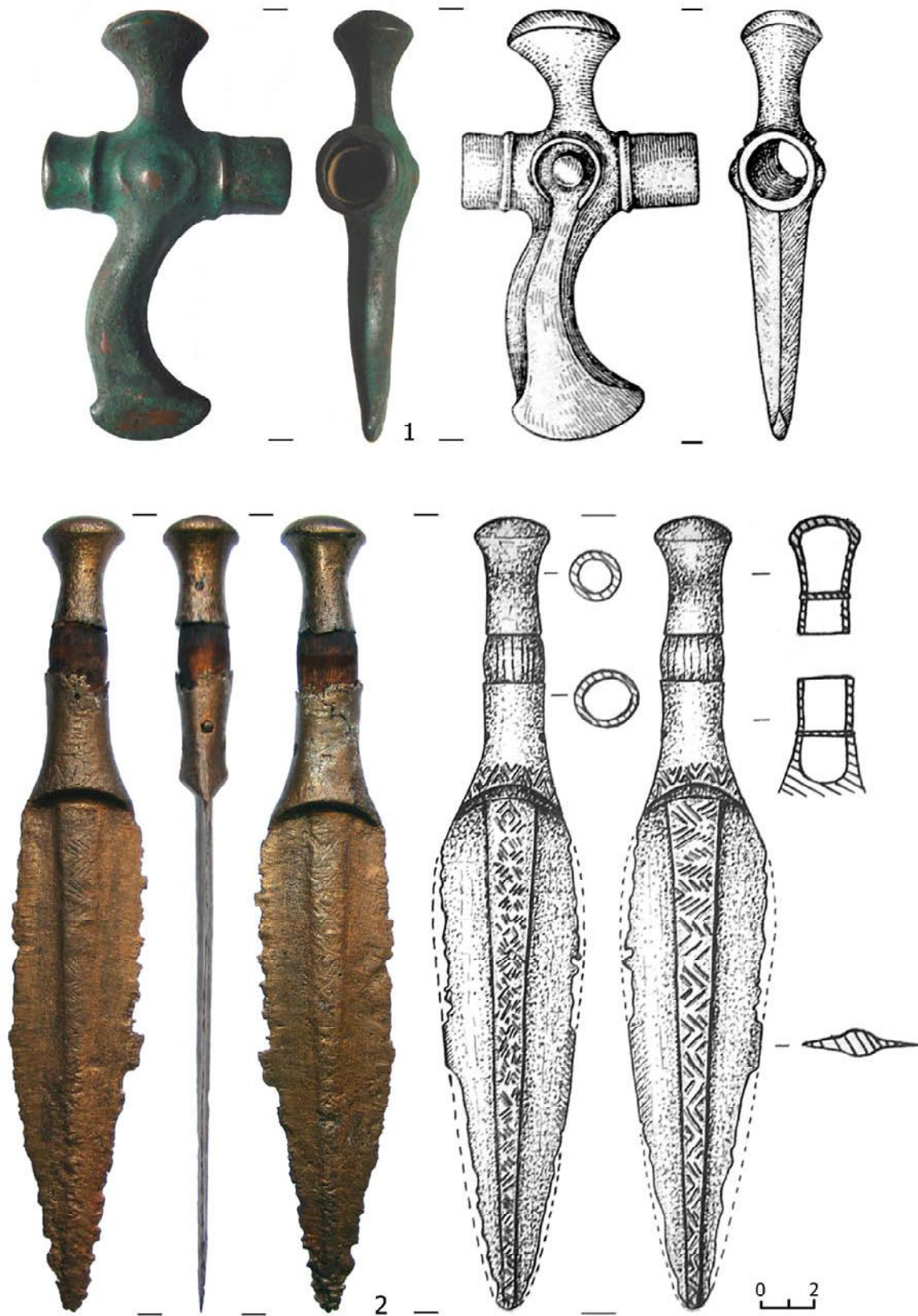

Рис. 7. Металеві вироби доби бронзи. Івання, Дубнівський р-н, Рівненська обл.
Фото І. Маркуса.

тесла; озброєння: листоподібні наконечники списів з довгою втулкою, наконечники стріл; прикраси: шпильки із спіралеподібною головкою, шпильки з виступами, підвіски, спіральні кільця; ужиткові предмети: дзеркала, пряжки, голки, гудзики.

Населення КН вело осіле землеробсько-скотарське господарство. Значного розвитку досягло бронзоліварне виробництво, гончарство, косторізна справа [Крушельницька 1976: 23].

Отже, разом з носіями культури Ноа на терени Подністров'я, а потім і на Волинь проникає новий етнокультурний чинник балканського походження. Він сприяв розвитку економіки, господарчих новацій, духовної культури, в т. ч. нових рис поховального обряду, взаємодії Балканського, Прикарпатського та Причорноморського регіонів (особливо бронзоліварної металургії).

1. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи і раннього заліза / Л. І. Крушельницька, Л. Г. Мацкевой, І. К. Свешников та ін. – К. : Наук. думка, 1982. – 196 с.
2. Археологія Української РСР : у 3-х т. / гол. ред. С. М. Бібіков. – К. : Наук. думка, 1971. – Т. 1. – 452 с.
3. Балагурі Е. Могильник культури Ноа на Станіславиціні // Археологія. – 1961. – Т. 13. – С. 145–154.
4. Березанская С. С. Северная Украина в эпоху бронзы / С. С. Березанская. – К. : Наук. думка, 1982. – 212 с.
5. Березанская С. С. Средний период бронзового века в Северной Украине / С. С. Березанская. – К. : Наук. думка, 1972. – 268 с.
6. Винокур І. І. Могильник доби бронзи в Погоринні / І. І. Винокур, А. Ф. Гуцал, В. П. Мегей // Вісник Нетішинського краєзнавчого музею. – Нетішин, 2002. – Вип. 1. – С. 151–157.
7. Клошінська Е. М. Культура Ноа на землях України / Е. М. Клошінська, Л. Крушельницька // Археологія. – 2008. – № 2. – С. 93–96.
8. Крушельницька Л. І. Взаємозв'язки населення Прикарпаття і Волині з племенами Східної і Центральної Європи (рубіж епох бронзи і заліза) : [монограф.] / Л. І. Крушельницька. – К. : Наук. думка, 1985. – 164 с.
9. Крушельницька Л. І. Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза : [монограф.] / Л. І. Крушельницька. – К. : Наук. думка, 1976. – 146 с.
10. Крушельницька Л. І. Про зв'язки лужицької та висоцької культур / Л. І. Крушельницька // Археологія. – 1972. – Вип. 6. – С. 30–40.
11. Крушельницька Л. І. Культура Ноа на землях України / Л. Крушельницька. – Львів, 2006. – 160 с.
12. Охріменко Г. Незвичайні керамічні вироби тишинецько-комарівської культури з території Західної Волині та Полісся / Г. Охріменко, Т. Стременюк, Н. Склярєнко // Волинський музей, історія і сучасність : наук. збірник. – Луцьк, 2014. – Вип. 5. – С. 369–374.
13. Свешников І. К. Богатые погребения комаровской культуры у с. Иванья Ровенской области / И. К. Свешников // СА. – 1968. – № 2. – С. 159–168.
14. Berezanska S. Cmentarzysko kurganowe kultury trzcinięckiej z okolic Netiszyna na Wołyniu / S. Berezanska, W. Samoljuk, G. Taras // Archeologia Polski Środkowowschodniej. – Lublin, 2001. – Т. VI. – S. 184–214.
15. Gedl M. Sprawozdanie z drobnych prac archeologicznych, prowadzonych na terenie woj. Rzeszowskiego w 1955 r. // Sprawozdanie Archeologiczne. – Wrocław- Warszawa-Kraków, 1960. – Т. IX.
16. Sulimirski T. Corded Ware and Globular Amphorae North-east of the Carpathians / T. Sulimirski. – Hardcover-March : Athlone Press, 1968. – 250 p.
17. Swiesznikow I. Kultura komarowska / I. Swiesznikow // AP. – 1967. – Т. XII. – № 1. – S. 39–107.

Ігор ПАСЮК (Луцьк)

ЧЕСЬКІ ПАРТИЗАНИ

Оперативні групи, очолювані чекістами Д.Н. Медведєвим («Переможці»), Е.І. Мірковським («Ходаки»), М.А. Прокоп'юком («Мисливці»), виростили в партизанські формування, налічували відповідно 1500, 700 і 1570 чол. На базі груп під командуванням С.А. Ваупшасова («Місцеві») і М.С. Пруднікова («Невловимі») були створені партизанські з'єднання чисельністю відповідно 3220 (10 загонів) і 3000 (16 загонів) партизан. У Доповідній записці № 4/70 в ДКО про міроприємства по розвитку партизанського руху на території Чехословаччини, Румунії та Угорщини у зв'язку з проханням про допомогу з 16 серпня 1944 року по школах Особливого призначення УШПР було навчено 400 чоловік чехів, угорців та румун з числа бувших військовополонених з яких було сформовано 40 загонів (при наявності в кожному 4–5 партизан-підричників, радистів та лікарів). На 10 серпня було перекинуто 32 загони (791 чоловік), в тому числі 12 загонів у Чехословаччину.

Дійсні найменування оперативних груп та їх завдання були відомі тільки Центру. Серед населення,